

Sabahattin Ali'nin "Ses" Hikâyesinde Mekân-İnsan İlişkisi

Kamuran ERONAT*

ÖZ

"Memleketçi Edebiyat"ın en güçlü hikâyecilerinden biri olan Sabahattin Ali, özellikle güçlü gözlem ve tasvirleri ile dikkatleri üzerinde toplamayı başarmış ve bu bağlamda kaleme aldığı realist çizgideki eserleri ile Türk toplumunun genel dokusuna temas etmeye çalışmıştır.

Türk dilinin anlatım zenginliğine son derece hakim olan Sabahattin Ali, hikâyelerinde ince detaylara gösterdiği hassasiyetle tanınmış ve estetik yönü güçlü hikâyeler kaleme almıştır. Hikâye tekniğinde oldukça deneyimli ve bilgili olan sanatçı, bu türün temel yapısını oluşturan mekâna ve karakter oluşumuna gösterdiği özenle de ön plana çıkmaktadır. Nitekim sanatçının "Ses" hikâyesi, mekânın insan karakterine yön veren dokusu ile dikkatleri toplamakta, kendisinin bu unsurun önemine gösterdiği hassasiyet; onun ne kadar önemli bir sosyal bilimci olduğunu da ortaya koymaktadır.

Hikâyede olay örgüsündeki devinimin farklı mekânlarda hız kazanması, karakter gelişimine destek veren unsurların, özellikle de dar ve geniş çerçeveli mekânlardaki eşya, araç ve gereçlerin ön plana çıkması; yazarın tekniğinin, seçiciliğinin ve dikkatli değerlendirmelerinin birer göstergesi sayılır. Bu perspektiften değerlendirecek olursak "Ses" hikâyesi, sadece içerdiği tematik zenginlik ve duygu yoğunlaşmasındaki niteliklerle değil, "mekân-insan" birlikteliğindeki realist çizgilerle ayrıcalıklı bir değer taşımakta, ayrıntılardaki gizemli oluşumlar da insan psikolojisinin travmatik yapısını ortaya çıkartmakta ve böylelikle, hikâyedeki edebi ve estetik zenginlik üst noktalara taşınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, insan, karakter, davranış, psikoloji.

ABSTRACT

The Place and Character Relationship in Sabahattin Ali's Story of "Ses"

As one of the most predominant narrators of "Country Letter", Sabahattin Ali accomplished to draw attentions by his powerful

* Yrd. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, DİYARBAKIR, e-posta: keronat@dicle.edu.tr

observations and descriptions. He also tried to touch on the Turkish society's general formation by his realist works.

Having a comprehensive knowledge of expressive richness of Turkish language, Sabahattin Ali is known by his sensitivity to subtle details and his aesthetically influential stories. As an experienced and sophisticated artist in narrative techniques, he stands out with his attentiveness to place and character formation that composes the basis of narration. Thus Sabahattin Ali's story of "Ses" draws attentions with the shaping effect of place on human character; and his attentiveness to the importance of this fact proves that he was a significant social scientist.

The acceleration of the movement in the plot in different places and distinguishing property of the elements supporting the character development, specifically the objects and the equipments in narrow and wide framed places are among the indicators of the narrator's technique, his selective and careful evaluations. From this point of view, the story of "Ses" carries a privileged value not only with the thematic richness and the properties in the emotional intensity but also with the realistic approaches to place and character relationship. The mysterious formations in the details also reveal the traumatic structure of the human psychology. Consequently the literary and aesthetic prosperity in the story reaches to peak points.

Key Words: Sebahattin Âli, Ses, place, person, character, behavior, psychology, prisoners.

Cumhuriyet dönemi Türk hikâyeciliğinin en nadide kalemlerinden birisi olan Sabahattin Ali, özellikle hikâye kurgusuna gösterdiği özenle dikkatleri çekmekte ve karakter yaratmadaki sanatı ile de bu vadideki belirleyici özelliğini ön plana çıkarmaktadır.

Yazarın Türk diline verdiği ayrıcalıklı önem, hikâyelerinin kalıcı olmasını ve doğrudan okuyucunun duygusuna ulaşmasını sağlayan en temel niteliklerinden biri olarak kabul edilir. Bu üslûp ve sanat anlayışı, dikkatli bir gözlem yeteneği ile birleşince, ortaya "memleketçi edebiyat"ın en güçlü hikâyecilerinden birini çıkarmakta ve realist çerçevedeki bu hikâyeler; Türk edebiyatının en can alıcı değerleri olarak anlam kazanmaktadır.

Sabahattin Ali'yi diğer hikâyecilerimizden ayıran farkı; eserlerinde kurguladığı "mekân-insan" ilişkisindeki ayrıntıları yansıtmada gösterdiği hassasiyet ve "olay örgüsündeki sağlamlık"tır. (Özkırımlı 1998:19). Hikâyelerini masa başında kaleme almayan yazar; gezi ve gözlemlerinin ürünlerini, güçlü tasarımları ile birleştirerek, sanatını icra etmiş ve özellikle de "Maupassantvari" nitelikli hikâyelerinde; ayrıntıları ele alışındaki hünerle

dikkat çekmiş ve modern edebiyatın adeta temsili noktasında anlam kazanan ve zevkle okunan hikâyeler kaleme alarak okuruna ulaştırmıştır.

Bu hikâyelerde, Anadolu insanının duygu zenginliğine ve derinlerde gizlenmiş değerlerine ışık tutan Sabahattin Ali; onların, özellikle buldukları mekânlardaki varoluşlarına işaret etmiş ve köklerinden sökülünce adeta solan çiçekler gibi tükenebileceklerini hissettirerek; mekân-insan birlikteliğinin ve uyumunun, insanlar için, hele hele Anadolu'nun gururlu insanı için ne kadar anlam ifade ettiğine özenle dikkat çekmiştir.

Yazarın "Ses" hikâyesi de, bu özellikleri bütün boyutları ile bünyesinde barındıran, Türk edebiyatının en güzide eserlerinden biridir. Burada, bir ilkbahar günü küçük bir derenin mırıltıya benzer bir ses çıkardığı vadide, araçlarının bir yol güzergâhında bozulması sebebi ile verilen molada, Ankara'da memur olarak görev yapan iki arkadaşın; iki çadır ve onların etrafında bulunan birkaç kazma kürekten dolayı oradakilerin işçi olduklarını tahmin ettikleri ve mevcut kişilerden sonradan adının Sivaslı Ali olarak öğrenecekleri yirmi iki yaşlarındaki genç bir amelenin çaldığı kırık saz eşliğinde duydukları türküden ve o ezgi ile yankılanan güzel sestem etkilendikleri görülmektedir. Ankara'da görevli memurlardan özellikle müzikle ilgilenen ve bir müzik okulunda görevli olan kişinin bir tenor sanatçısı yetiştirme doğrultusundaki kurmuş olduğu hayalin filizlendiği bir durumun da ortaya çıkması ve yeni bir heyecan dalgasının yakalanması ile birlikte, hikâyedeki ilk vak'a halkasının da böylece devinim kazandığı belirginleşir.

Eserde kahraman anlatıcı kimliği ile de karşımıza çıkan memurlardan biri; daha temkinli ve itidalli olmasına rağmen müzikle ilgilenen arkadaşı; realist bir çizgiye yaklaşmamakta, duyduğu bu sesi, dünyaca ünlü bir tenor yapma sevdasını ısrarla tekrarlamaktadır. Oysa hikâyede, Sivaslı Ali'nin bulunduğu yerin tabiat yönünden zengin; renkli ve o sesin akustik bir şekilde yankılanması bakımından son derece uygun bir mekân çerçevesine sahip olduğu algılanamamaktadır. Her şeyden önce "yan yatırılmış bir el arabasının üstüne oturarak" (Ali 2009:102) kırık sazı ile türkü söyleyen gencin bulunduğu ortamın; içten, samimi ve romantik olduğu gerçeği unutulmaktadır. Anlatıcı konumundaki memurun arkadaşını ikna edici girişimleri, yani o sesin yankı bulan mekânla da doğrudan bir ilişkisinin bulunabileceğini dile getirmesi, pek bir şey ifade edememektedir. Nitekim, hikâyedeki memurun bu yöndeki düşüncelerini arkadaşına şu sözlerle dile getirmesi, mevcut mekânın etkileyciliğine dikkatleri odaklaştırır:

"...Fakat o sesin bizim üzerimizde bu kadar kuvvetli bir iz bırakmasında onu dinlediğimiz gecenin hiç tesiri yok mu idi acaba? Mehtap! Şırıltısı kâh duyulan, kâh kaybolan küçük dere... İki dağ arasında uzanan

kıvrıntılı dar vadi ve nihayet hiç beklemediğimiz bir amele çadırından tabiatın içine yayılveren bir ses... Bütün bunlar, o gecenin ürkek sessizliğinde bizi garip bir romantizm içine atmış ve alelade veya biraz daha iyice bir sesi bize fevkalade gibi göstermiş olamaz mı?" (Ali 2009: 105).

Yorgun bir günün ardından ay ışığı altında; güneşten yanmış kıpkırmızı yüzüyle saz çalan bu gencin, aslında kendisine nasıl ulaşılabilineceği yönünde sorulan sorulara yönelik olarak verebileceği daimi bir adresinin de olmaması, önemli bir ayrıntı olarak belirir.

Hikâyenin olay örgüsünün ilerleyen "metin halkaları"nda (Aktaş 1991:63) müzikle ilgilenen memur, "Sivaslı Ali'yi buldurup Ankara'ya getirtmek ve onu burada da dinleyerek sesini terbiye ve inkişaf ettirmek" (Ali 2009:105) için harekete geçer. Anlatıcı konumundaki diğer memur ise, arkadaşının hayallerini tahmin ederek, onun dünyaca ünlü bir opera tenoru keşfettiğini sandığı düşüncesini görmekte ve kendisine engel olma noktasında artık elinden bir şey gelmemektedir.

Uzun sayılamayacak bir süreçten sonra "yol parası Konya belediyesince temin edilerek" (Ali 2009:106) Ankara'ya getirtilen Ali'nin hayal ve ümitleri, farklı bir devinime yönelecektir. Ankara'da, belki de hademelik, kapıcılık gibi işlere konularak kayırılacağını ve buna ilaveten de bazı meclislerde saz çalacağını düşünen Ali, kendisini birdenbire bir müzisyen mektebinin sınav salonunda ve haksız bir rekabetin ortasında bulacaktır.

Mekândaki mevcut değişiklik, kuşkusuz Sivaslı Ali'nin psikolojik yapısı üzerinde etkin, fakat olumsuz bir çerçeve oluşturur. Ali, bu mekândaki sıkıntılı atmosferin "mutlak hakimiyeti ve etkisi" (Tekin 2002:139) altındadır. Burada, henüz müdür odasına girilir girilmez beliren mevcut ortam ve buna paralel olarak görünüm kazanan eşyalar; Ali ve onun yapısındakiler için adeta "insanı ezen mekân tarzı" (Bourneur 1989:117) gibi nitelikleri ile ön plana çıkmaktadır. Nitekim, Ali'nin dar mekanda karşılaştığı bu "labirent teması, dünyada kendi yerlerini tam olarak bulamamış insanlardaki sıkıntıyı ifade" (Bourneur 1989:117) etmesi açısından önemli bir göstergedir. Ali'nin ilk hayal kırıklığı, buradaki alışık olunmayan mekân ile birebir ilişkilidir. Neticede, hikâyede bu oluşuma özenle dikkat çekilir. Yazarın, Sivaslı Ali'nin mekân ile gösterdiği münasebette uyum içerisinde bulunamamasını ele alırken yapmış olduğu tasvirler, eserin en heyecanlı noktasını oluşturmaktadır. Zaten kendisini "dönemindeki gerçekçi öykücülerden ayıran en önemli özellik, öykülerindeki insani" (Özkırımlı 1998: 20) boyutun, bütün sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde gösterilebilen başarısında ortaya çıkmaktadır. Köyünde, tarlada, açık ve geniş yerlerde yürümeye ve o iklimde çalışmaya alışan Ali'nin; ürkek bakışlarına ve kırmızılaşan yüzüne hikâyedeki

bu mekânda sürekli vurgu yapılmakta ve kendisinin, son derece dikkatli bir gözlemlerle dile getirilen beden dili ile de mevcut psikolojik yapısı, az sözle fakat geniş bir perspektifle dikkatlere sunulmaktadır.

Eserde, Ali'nin; bu kendisine hiç de samimi ve sıcak gelmeyen yer ile ciddi bir uyumsuzluğu söz konusu olmaktadır. O, sanki orada adeta tabanlarını yakan bir halî üzerinde durmakta, sık sık ayak değiştirerek bu yakıya direnç oluşturmaya çabalamakta ve bir çıkış noktası aramaktadır. "Her insanın bir psikolojik korunma sınırı" (Baltaş 2007:114) olduğu gerçeği hatırlanacak olunursa, Ali'nin mevcut mekândaki gerginlik ve huzursuzluğu daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim, kendisini orada güvensiz ve savunmasız hisseden Ali; bunu dile getirme yönünde bir şey söylemekten kaçınmış olsa bile, beden dili çok şey ifade etmektedir. Basık ayakkabısının arkasından, topukları delik çorapları görünen Ali'nin, o mekândaki fiziki görünümü ile "sosyo psişik" (Korkmaz 1997:133) durumu arasında güçlü bir bağ vardır. Yazar burada, "canlı bir tasvir gücünün insan yaşamına dönük" (Mutluay 1973:319) detaylarını dikkatlere sunarak, son derece çarpıcı bir portre yakalamış ve beden dilinin psikolojik bir gerilme sonucu vermiş olduğu tepkilere dikkat çekerek, Ali'nin mevcut mekânla uyumsuzluğunu ve adeta makûs talihini de vurgulamaya çalışmıştır.

Anadolu insanının o verici, gururlu ve hassas yapısını bünyesinde barındıran ve aynı zamanda "geri bir ekonomik düzenin" (Kudret 1990:56) yansımalarını da canlandıran Ali'yi, sınav arenasında daha sıkıntılı dakikalar beklemektedir. Sınava gelirken, kırık sazı yerine "sekiz kâğıt" vererek yeni bir saz alan; bunu, sınavın ambiansı ve sınavı yapacak kişilerin karşısına iyi bir görünümle çıkmak için gerekli bulan Sivaslı Ali'yi, sınav salonunda çok farklı bir müzik aleti karşılayacaktır. Burada Batı müziğini temsil eden kuyruklu piyano, Ali'nin ömründe ilk defa gördüğü bir alet konumundadır. Bu yabancılik; parke döşeli adeta bir hastane ameliyathanesini andıran beyaz çıplak duvarları ve büyük perdesiz pencereleri olan salonda, kendisini daha etkin bir şekilde hissettirmekte, tıpkı; "ameliyat masasına yatacak bir hastanın doktorlara bakışına benzeyen ürkek nazarlar" (Ali 2009:108) yansıtan Ali'nin psikolojisine, son derece olumsuz bir etkiyle yansımaktadır. Olay örgüsündeki çatışmanın; bir anlamda, Ali'nin çevreye bakış perspektifinde görünen nesnelere zuhuruyla devinim kazandığı ortadadır. Burada; gerek sınavın yapıldığı salonun ayrıntıları, gerekse Ali'nin bu mekândaki yabancılığının ve buna bağlı olarak huzursuzluğunun artması, oldukça belirgin ve detaylı bir dikkatle anlatılır.

Ali'nin bulunduğu mekâna, boşluğa ve nesnelere bakışındaki anlamsızlık; "sosyal şartlarını kolay kolay değiştiremeyecek" (Kaplan 1984:142) insan-

lardaki edayı hatırlatmaktadır. Nitekim Ali, bulunduğu mekânı bu nedenle yadırgamaktadır. O, oraya ait olmadığına farkında, içinde bulunduğu sınavın bünyesine aykırı olduğunu algılamakta ve böylece kökünden koparılmış ve ancak o bölgede varolabilen bir bitki gibi, getirildiği bu ortamdaki mevcut atmosferin; kendi gelişimine uygun olmadığını sürekli hissetmektedir.

Hikâyede bir anlamda; farklı mekânlarda yetişen insanların, hayata bakış reflexlerinin de farklı olacağı gerçeği vurgulanarak, mekânın; “bu işleviyle insan yazgısının yansıdığı yer” (Korkmaz 2007:409) olduğu da ısrarla hatırlatılmaktadır. Özellikle, Sabahattin Ali’nin yaşadığı dönemde, kent ve köy kültürünü “onun kadar yaygın anlamda tanıyan bir” (Alangu 1968:175) hikâyecinin olmaması da, yazarın realist kişiliğinin belirgin bir şekilde ön plana çıkmasında etkinlik gösterir. Nitekim eserde, bu kompozisyonu tamamlayan öğeler iyi seçilmiştir. Tenor yarışmasında Sivaslı Ali’nin rakibinin; gürbüz, sarı ve dalgalı saçlı, kendinden emin olduğu için cesur bakışlı bir şehirli genç olarak seçilmesi, dikkat edilmesi gereken bir özellikler bileşkesidir. Yazar; köylü genç ile şehirli genci bu yarışma sınavında bir araya getirerek adeta sonucu en baştan hissedilen bir oluşuma odaklandırmaktadır. Burada; sarışın ve gürbüz gencin kendine duyduğu güven duygusu, mutlaktır ki içinde yaşadığı kentin kendisine sunduğu getirilerin bir neticesidir. O, bulunduğu muhite ve karşısında duran müzik aletlerine yabancı değildir. Sınav salonu bile onun yapısı için yine farklı bir anlam ifade etmemekte, kendisine yöneltilen soruları algılayıp cevaplamakta, herhangi bir sıkıntı çekmemektedir. Buna karşın Sivaslı Ali, en tabii hareketlerinde bile zorluk içerisindedir. Beyaz demir iskemleye otururken bile, sanki “ateş üstüne oturuyormuş gibi ilişip” (Ali 2009:108) oturmakta ve terler içinde kalmaktadır. Beden dili analizlerinde ifadesini bulan, “sandalyenin bir ucuna âdeta bir başkasına yer bırakacakmışçasına oturanlar, haklarından vazgeçmeye ve geri çekilmeye hazır insanlardır” (Baltaş 2007:100) açıklaması; Ali’nin psikolojisini özetlemektedir.

Ali, salonda sahnenin ortasında tek başına durmaktadır. Savunmasız bir durumda, etrafa mânâsız bakışlar yöneltmekte ve mevcut durumundaki pozisyonuyla, adeta “psikolojik korunma sınırı” (Baltaş 2007:114) yerle bir edilmektedir. Bulduğu muhit ona yabancı olduğu gibi, çevresindekiler de ona aşına değildir. Dolayısıyla Ali en bildik hareketleri bile yerine getirememektedir. Köyünde; “yan yatırılmış bir el arabasının üstüne oturarak” (Ali 2009:102) o kırık sazı ile kendinden emin bir şekilde türkü söyleyen Ali, bu salonda yeni sazına ve sesine hükmedememektedir. Üzerine yöneltilen yabancı gözlemlere şaşkın bir şekilde bakmaktadır. Oysa kentli genç çocuk, sesi ile salonu dalga dalga doldurmakta ve olumlu tepkiler alarak

sınavın neticesini de böylece belirlemektedir. Sivaslı Ali, kendisine güvenen bu saçları dalgalı ve sarışın gence bakarken, herhangi bir gıpta ve kompleks içerisine girmez. Son derece vakur bir durum sergiler. Kendi kapasitesinin sınırlarının hangi nedenlerle daralmış olduğunun, pekâlâ bilincindedir. O yüzden sempatik ve gururlu görülmektedir. Zaten yazarın birçok hikâyesinde, köylülerin; "sevecen, onurlu, kalender, biraz safça görünen; ama aslında pırl pırl pırl bir zekâya sahip insanlar olarak" (Korkmaz 1997:135) çizilmesinin bir simgesini de Sivaslı Ali gerçekleştirmektedir. Onun sahip olduğu olgunluk ve onur, insanları kendilerine karşı mahçup bir duruma sokmaktadır. Nitekim hikâyenin ana ekseninde bu duruma itina ile işaret edilir.

Sivaslı Ali, yetiştiği toprağın çocuğudur. Aldığı kültür ve eğitimin, mevcut müzik yarışmasında yeterli olamayacağını herkesten çok daha iyi bilir. Hikâyede bu realitenin, Ankara'daki yetkililer tarafından idrak edilememesi, eserin en ilgi çeken özelliğidir. Neticede, olay örgüsündeki çatışma zeminini hazırlayan etmenler açık bir şekilde ortadadır. Kültür ve muhit farkı ve bunun sonucunda oluşan davranışlar ve tepkiler, olay örgüsündeki devinimlerin en can alıcı unsurları olarak ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda, romantizm ve realizm mücadelesinden realizm galip çıkmakta ve bunun bilincindeki tek kişi de, köy kökenli Sivaslı Ali olmaktadır. Ali bir ölçüde yaşanan coğrafyanın, bir başka deyişle mekânın; "üzerinde yaşayan insanların kaderlerine" (Korkmaz 1997:182) hükmettiği gerçeğinin, en dikkat çekici sözcüsü gibidir. Nitekim hikâyede, Ali'nin; kahraman anlatıcı konumundaki memur ile müzik sınavında yer alan yetkilinin mahcubiyetini gidermek için; "ben o odada bir türlü sesimi bulamadım" (Ali 2009:122) ifadesini kullanması önemlidir. Çünkü "o oda" ifadesi, kendisinin kullandığı zamirden de anlaşılacağı gibi, Ali'ye yakın ve sıcak bir mekân değildir. Tam tersine Ali'ye yabancılık hissi veren ve kucaklamayıp adeta ezen bir mekân görünümündedir. Eserde, detaylı mekân betimlemelerinden yararlanılarak Ali'nin hassas ve kırılğan "kişiliğine dair ipuçları"nın (Çetin 2007: 140) verilmiş olması da böylece hikâyedeki olay örgüsüne duygusal bir ritim katmaktadır. Netice itibarıyla, Ali'nin, ertesi gün sekiz liraya aldığı sazı, iki liraya satıp yol parası yapması ve kendisini Sivaslı Ali yapan merkeze doğru yol alması, önemli bir hususiyettir. Ali'nin bu merkezde onurlu ve mahçup kişiliği ön plana getirilir. Ali bu kişiliği, köyünde elde ettiği için şehirde yitirmek istememiştir ve ne pahasına olursa olsun kendince; "daha iyiye, daha doğruya" (Ertop 1998: 21) erişme konusunda memleketine geri dönmeyi tercih etmiştir.

Sonuçta "Ses" hikâyesi, "mekân-insan" ilişkisinin önemine dikkat çeken bir eserdir. İnsanların kişilik ve hünerlerinin, kısacası kendilerini "o insan" yapan özelliklerin; buldukları mekânlarla birebir ilişkili olduğu, eserde

sürekli hissettirilir. Bu doku, güçlü gözlem ve tasvirlerle daha bir etkili hale getirilir. Eserde yapılan doğa tasvirleri ve iç mekân betimlemeleri, bilinçli bir şekilde dikkatlere iletilir. İnsanın doğal davranışlarında ve reflekslerinde bunların etkisinin bulunması, önemli bir gerçeğin göstergesidir. Yazar bu gelişimi, şahısların fiziki görünüm ve davranışlarıyla daha etkin bir şekilde vermeyi hedeflemiş ve “mekân-insan” ilişkisindeki gerçeği, onların psikolojik devinimlerine de sık sık işaret ederek göstermeyi önemsemiştir.

Bu perspektiften bakacak olursak, hikâyede aydın-köylü ikileminin de ironik bir şekilde işlendiği görülmektedir. Toplumun iyi etüt edemeyen aydınların düşünce refleksleri, bazen köylülerin sade ve hassas ruh yapısına erişememektedir. Bu özellikler de, tabii ki insanın yetiştiği muhitle birebir ilişkilidir. İşte yazar, bu hikâyede, mevcut portreye objektiflerini yöneltmiş ve görünüm kazanan manzaradaki ışık kırılmalarından yansıyan gizemli ve bir o kadar da çarpıcı devinimleri, Türk okuyucusunun sezgisine iletmiştir.

Kaynaklar

- Aktaş, Şerif (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 2.bs., Ankara, Akçağ Yay.
- Alangu, Tahir (1968), *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C.1, 2.bs., İstanbul.
- Ali, Sabahattin (2009), *Kamyon*, “Seçme Öyküler”, (Haz. Sevgül Sönmez), 3.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay.
- Baltaş, Zuhâl ve Baltaş, Acar (2007), *Bedenin Dili*, 42.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Bourneur, Roland ve Quillet, Réal (1989), *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev: Hüseyin Gümüş), 1.bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Çetin, Nurullah (2007), *Roman Çözümleme Yöntemi*, 5. bs., Ankara, Öncü Kitap Yay.
- Ertop, Konur (1998), “Sabahattin Ali’nin Masallarında Toplumsal Gerçek”, *Varlık Dergisi*, S. 1087.
- Kaplan, Mehmet (1984), *Hikâye Tahlipleri*, 2.bs., İstanbul, Dergah Yay.
- Korkmaz, Ramazan (2007), “Romanda Mekânın Poetiği”, *Edebiyat ve Dil Yazıları (Mustafa İsen’e Armağan)*, 1.bs., Ankara.
- Korkmaz, Ramazan (1997), *Sabahattin Ali (İnsan ve Eser)*, 1.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay.
- Kudret, Cevdet (1990), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, C.III, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Mutluay, Rauf (1972), *100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı (1908-1972)*, 1.bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Özkırımlı, Atilla (1998), “Yaşayan Sabahattin Ali”, *Varlık Dergisi*, S. 1087.
- Tekin, Mehmet (2001), *Roman Sanatı I (Romanın Unsurları)*, 1.bs., İstanbul, Ötüken Yay.